

I. 507.319

LWOŹSKIE STANISŁAWO WUBIAN

Exemplarz obrotowy

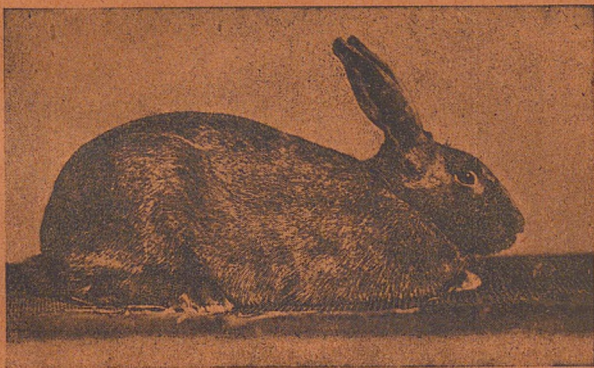
Waga 2,000 g

БІБЛІОТЕКА „СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРЯ“ Ч. 75

F II 30

В КОРОЛІВ-СТАРИЙ

КРІЛИКИ

З МАЛЮНКАМИ

Л Ь В І В

1 9 3 1.

Накладом Краєвого Господ. Т-ва „Сільський Господар“.

З М І С Т:

	Стор.
Чи треба нам плекати кріликів?	3— 7
Вдача кріликів	7—13
Кріличарня — помешкання для кріликів	13—19
Доцільні помешкання на більше число кріликів	19—28
Плекання кріликів на волі	28—30
Годування кріликів	30—35
Як і коли годувати кріликів	35—39
Кріличата	39—46
Споживання кріликів	47—53
Кріличі хвороби та способи їх лікування	53—62
Кріличі раси	63—72

Передплачуйте та читайте часописи видання
Т-ВА „СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“
Львів, вул. Зіморовича ч. 20. І. п.

„Сільський Господар“

ілюстрований, господарський часопис, двотижневик. — Річна передплата 14 зол. Для членів 12.

„Український Пасічник“

місячник, присвячений справам новітнього практичного пасічникування Річна передплата 6 зол.

БІБЛІОТЕКА „СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРЯ“ Ч. 75.

В КОРОЛІВ-СТАРИЙ

К Р І Л И К И

З МАЛЮНКАМИ

Л Ъ В І В

1 9 3 0.

Накладом Кр. Господ. Т-ва „Сільський Господар“.

I. 507. 319

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001018114223

З друкарні Вид. Спілки „Діло“, Львів.

Чи треба нам плекати кріликів?

Живемо в нових умовах, в яких не жили не то що наші діти та батьки, а навіть і ті з нас, старші віком, що господарили вже перед війною. Отож, щоб не пасти задніх, як це раніш ми всі „соборно“ робили й тому були погноєм для інших народів, — мусимо **наквап** змінити наші колишні застарілі способи життя та господарки; мусимо виробляти собі інші погляди на багато старих річей та явищ, серед яких живемо; мусимо, мовляв, **пристосуватись** до новітніх обставин, до новітніх вимог теперішнього життя. А над усе мусимо собі усвідомити, що ми не гірші за інших й зможемо доказати, що доказують чужинці.

Тільки-ж для того, щоб бути „як люде“ — потребуємо найбільше завзяття, фізичної й розумової сили. Тим то є наш найперший обов'язок перед собою й цілою громадою бути фізично здоровими, добре виживлюватись, щоб тяжка праця не могла нас виснажити, щоб по ній мали ми ще смак і до розумної розмови з іншими людьми та до корисної книжки чи цікавого часопису. Бо-ж коли людина раз-у-раз напів-голодна, вона вже не є

здорова, а хто нездужає, той не має сили та завзяття, найцікавіші річі його не цікавлять і байдуже йому про се: і про своє особисте, й про громадське чи народне добро.

Як приклад, часто ми тепер згадуємо братній чеський нарід, що перед недавніми роками був у такому-ж майже стані, як нині перебуваємо ми, а тепер має свою вільну державу, котра багатьом іншим державам є за взірць. Та-ж зовсім ще було це недавно, як, говорячи їхніми словами, через біду матеріальну не могли вони розвинутиись духово, а через біду духову не могли розвинутиись матеріально. От, тоді один з їхніх мудрих людей, що вболівав долею свого народу, доктор Кодим, почав закликати усіх своїх земляків до одного:

— Люде добрі, більше мяса! Уживайте досить мяса!

Бож мясо є найвиживніша річевина, конечна для працюючої людини, й тому, хто споживає подостатком мяса — дає воно багаго сили й велику здібність виконувати намагаву, важку працю.

Тимчасом наш селянин дуже часто виживлюється мало не самою бараболею, а мясо бачить на своїому столі дуже рідко. Бо-ж мясо волове чи теляче на базарах має таку ціну, що селянинові його не докупитись. Годувати-ж дорогим кормом безрогих собі на пс-

живу, — також селянські достатки не дозволяють. Так само й курка надто коштовна річ для наших селян, особливо-ж коли вона несеється, а її яйця можна враз змінити на гроші. Отже треба шукати мяса **дешевого**. А дешевим може бути лише мясо таких тварин, утримання яких не вимагає цінного корму, клопотливого догляду, дорогих помешкань та коштовних приладів для плекання.

Народи європейські таку тварину знайшли і нині дуже широко з неї користають. Це — **крілик**, або — як у нас іноді кажуть — трусик чи кріль.

Однак ті європейські народи, а між ними й щойно згадані Чехи, порівнюючи вельми недавно, так само, як наші люде нині, ставились до крільків не то з глумом, не то з огидою. Часто можна було почути і скрізь у Європі такі нісенітниці:

— З голоду спухну, а такої гиді, як трусик не їстиму. Це-ж той самий кіт, тільки що з довгими вухами!

— Та й не кіт, а лише побільшений щур, пацюк, німецька миша. Тільки що у пацюка вуха короткі та хвіст довгий, а в крїля вуха довгі, за те хвіст короткий! —

А проте кожен, хто таке патякав, як траплялась нагода, залюбки їв дикого зайця, що в дійсности є найближчим крїликовим родичем. Бо-ж таки крїлик нічого спільно не має

ні з котом, ані з пацюком. А його мясо далеко смашніше й поживніше, як заяче. От чому відомі ласуни, як, наприклад, французи, бельгійці чи англійці, які „уміють попоїсти“ й мають на те досить гроша — вважають кріличе мясо за найліпше. Та й так воно справді є. Бо-ж доведено науковими дослідями, що кріличе мясо по кількості білкових речевин, котрі є найціннішою сучасткою нашої їжі, стоїть попереду всякого іншого мяса, уживаного на людську страву. Кріличе мясо має білків на 7 проц. більше за свинину та баранину, на 6 проц. за телятину, на 5 проц. за воловину і на 2 проц. більше навіть за ніжну курятину.

Що-ж до його легкостравности, то так само кріличе мясо є перше поміж мясом інших наших господарських тварин. Тим то лікарі радять уживати його навіть тим хорим, яким мясо інших тварин їсти заборонено.

І от, такий велецінний поживний продукт можна здобути за всякі буряни, кухонні відпадки і тому подібні некоштовні корми, що для якоїсь іншої тварини навіть їх і за корм вважати не можна.

Але не тільки в більшому господарстві видатки на плекання крілика майже нічого не виносять, а й в малих, навіть мійських господарствах є змога плекати цю корисну й здебільшого милу та втішну тваринку. Тільки

треба, нарешті, покинути давні забобони та практично зазнайомитись з кріликами, щоб оцінити їх, як постачальників мяса та футра, особливо в нашу добу загальної дорожнечі, тісноти та скрути.

Вдача кріликів.

Крілик — це найменша з господарських тварин. Він дуже швидко розплodжується й швидко росте, в один рік закінчуючи своє повне зростання. З огляду на це, він взагалі дуже швидко живе й зрідка доживає до 7 років, здебільшого-ж гине „своєю смертю“ приблизно в 6 літ. Але за те в 5—7 місяців віку, крілик уже здібний продовжувати свій рід, а тому є вельми вигідним постачальником мяса.

Перші зацікавились плеканням кріликів англійці. Вони-ж і витворили чимало гарних кріличих рас, що відрізняються виглядом, розмірами, а почасти й своєю вдачею. Ото-ж раніш, як вибрати собі на плекання ту чи іншу расу, варто ознайомитись з своєрідною вдачею цієї тваринки, яку наші люде досить мало знають. Це полегшить доцільне плекання кріликів і дасть більше матеріяльної користі.

Вдача кріликів, замкнених на все життя в тісній клітці, мало чим виявляється незалежно від їхньої раси. Але-ж крілик, якому дозволено бігати вільно, з яким господарі

поводяться ласкаво, лишаючи його довший час на розплід (самець надається на це аж до природньої своєї смерті), дуже цікаво виявляє властивості своєї вдачі.

Перш за все цілком помилково вважати крілика за страхополоха та боягуза з природи. Так само не є він ані дурний, ані дикий, нездібний до освоєння. Навпаки — крілик дуже легко звикає до того, хто його годує та доглядає. Одначе поки він молодий, не має великого довіря до свого господаря. Досягши-ж дозрілості (однорічний) крілик не тікає від людей, навпаки сам іде до них, а з часом то просто стає нахабою: плигає на руки, на столи, лягає спати на ліжку господаря, сіпає людей за одєжу, а роздражнений, то навіть кидается, немов би загрожуючи, що вкусить. І таки, справді, чужих, неприємних йому людей може дуже дошкульно вкусити. Одначе — лише старших, дорослих. Малим же дітям дозволяє робити з собою все, що вони хтять. Так само ніколи не скривдить іншої малої (не дорослої) тварини. Один із моїх кріличків (самець) дуже любив, коли до нього приходили гратись діти з цілої вулиці. Видимо, особливо йому подобалось, що вони голосно верещали просто йому в вуха. Він не протестував і не втікав, коли вони його перевертали на спину, „заплітали“ йому вушка, дразнили латичками, смикали за хвоста

і т. п. З огляду на це можна радити, щоб в родинях тримали освоєного крілика на забаву дітям замість псів чи котів. Бо-ж кріличок не подряпає й не покусає дитини, не має жадного неприємного запаху, дуже чистотний і завжди йде по своїх потребах на певне міс-

Крілик Ангора.

це, а — крім того, не має бліх, а тому далеко безпечніший щодо зараження дітей шкідливими глистяками, котрі найчастіше приходять від котів і псів. Що-ж крілик співчуває малим, мав я нагоду переконатись не раз. Один із моїх кріликів оберігав голубятко, що випало з гнізда. Він-же не побоявся поста-

витись проти великого пса-вовчака, щоб захистити кошенятко, яке заблудило в нашу оселю. І хоча крілик дуже добре розуміється на різних запахах, при чому особливо всі тваринні запахи йому огидні,— один з моїх кріличків (самчик) грався з малим щенятком та навіть з ласки пробував його облизати, хоч і дуже після того вмивався сам.

Крілик, що бігає вільно, має величезну цікавість до всього, що є довкола. То-ж, особливо влітку, коли всі двері в хату відчинено, він раз-у-раз з'являється то там, то тут, де є люде. Все нове обнюхає, добре пам'ятає, — відкіль саме брали ті смашні річі, що йому давали; часом і сам спробує щось потягти. Чогось злякавшись, крілик потім кілька разів вертається назад, щоб переконатись, що саме його настрашило. Знайомі найголосніші шуми чи гупання його не лякають. Навпаки, він дуже любить, коли щось забивати молотком, тоді він аж підплигує від задоволення. Але за те, майже не може звикнути до якогось тихого шарудіння, певне є це давня згадка про шелестіння в траві гадів, — найстрашніших ворогів диких кріликів.

Одначе, дарма, що крілик завжди шукає собі товариства поміж чужими йому створіннями, з своїми кривними він не може жити вкупі далі як до 5-го місяця. В цей час треба принаймні відокремити

самчиків від самичок. А незабаром і кожного осібняка посадовити окремо, бо-ж вони починають так одчайдушно битися (самчики з самчиками, а часом то й самички з самцями), що дехто лягає й трупом у цій запеклій боротьбі братів. Отже, рішучо небезпечно підкладати чужій самичці молодят від другої (в разі мати згинула). Звичайно, до ранку „мачуха“ передушить всіх „підкинутих“ кріличат. Самчики-ж, коли розпочинають бій, нерідко викушують один одному шулятка, тобто каструють супротивника.

Полишені на волі крілики мають велике залюблення до риття ямок. Самчики здебільшого риють будь-як, без жадного розмислу й, поривши в одному місці, швидко кидають, а потім переходять на інше. За те-ж самиці працюють витревало біля одного хідника. Часами вони роблять ті хідники так довгі, що аж проривають їх в сусідську садибу чи на вулицю попід огорожею. Також радо гризуть все деревляне. Взагалі гризінням намагаються побороти всякі перешкоди до своєї цілі. Тим то, коли навмисне дражнити крілика якоюсь річчю, бодай і неїстивною, — то можна його примусти ту річ ззісти.

Взагалі крілики їдять майже всі рослинні корми. Так само й страву людську (лише — не мясо, але до м'ясної зупи привчити їх можна!). Одначе деякі річі їм безумовно шкодять.

Наприклад, мокра, привяла трава викликає у них таке здуття, що від нього вони легко гинуть. Особливо небезпечна мокра чи запарена люцерна. Молоде, водяне збіжжя здебільшого також буває для них смертельною їжею. Так само сира, а особливо проросла бараболя. Також шкодить проросле зерно. Смертельна для них отрута — мак, квіти чи взагалі рослини крокусу (шафран), небезпечна перестаріла конюшина-інкарнатка (багряна). Навпаки — морква та мятка — це добрі ліки на всякі захорювання стравних кріликових органів.

Багато є годівельників, які певні, ніби кріликам не треба ніколи давати пити. Це — помилка. Не можна напувати лише маленьких, поки вони ссуть матір, а також у холодній порі року. Кріликам дорослим, навпаки, слід давати свіжу воду, особливо, коли корми бувають сухі. Можна також для підкріплення (коли самиця має багато молодят) давати молоко, зупу, каву з молоком і т. д. То-ж треба конечне привчати їх до питва.

Мабуть не кожна раса має однакову вдачу. Принаймні я тримав дві, що помітно різнилися між собою. Безумовно, що „найінтелігентніші“, це так звані білі бельгійські велетні. Вони мають добру пам'ять (пам'ятають навіть торішні події!), виявляють свою приязнь чи неприязнь до певних

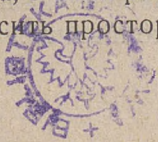
осіб; дуже задирикувати їй не зносять перепон. Мимо того вони дуже заздрісні й мають нахил обороняти свою „власність“. Один із самців, що на зиму його клітка була перенесена до іншого хлівця, дуже гнівався, коли там брали дрова та вугілля. Легко підлягають гіпнозу (сугестії).

Але друга раса — волохатий білий ангорський крілик — незмінно виявляла надзвичайну миролюбивість. Навіть самчик, пущений з іншим, ніколи не пробував битись. Ангорські крілики також надаються до охочення й вивчення всяким штукам.

Самички білих бельгійських — часто бувають досить злі матері, що часом мають нахил їсти своїх молодят. Іноді-ж трапляються знамениті самички, що майстерно приправляють гніздо для молодят і пильно дбають про них, доки ті не виростуть.

Кріличарня — помешкання для кріликів.

Раніш, як починати плекання кріликів, треба улаштувати для них відповідне помешкання. В тому випадку, коли мають спочатку завести одного-двох, нема потреби ставити спеціальну кріличарню. Однак треба приправити їм окреме вигідне помешкання з якогось старого короба чи навіть старої бочки. Короб або бочка, з яких робимо кріличарню, повинні бути досить просторі, а саме: від од-

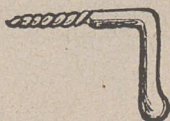
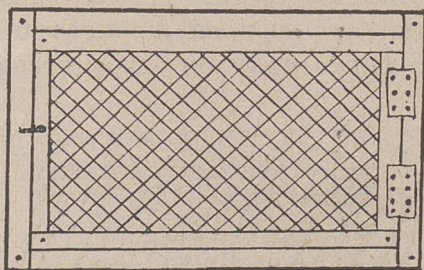

ного метра й більше завдовжки, сантиметрів з 80 завширшки та щонайменше 60 сантиметрів заввишки. Для кріликів ангорської породи короб або бочку треба з середини добре вигоблювати, щоб вони — дуже волохаті — не видирали собі шерсти об шаршаві стіни. Ту частину короба, що була збоку, звичайно робимо сподом (підлогою). В підлозіж або провірчуємо в різних місцях більші дірки (коловоротом) або лишаємо значніші щілини між дошками, щоб крізь підлогу могла вільно стікати до долу сеча й щоб у помешканні було сухо. Одну з бічних стінок перетворюємо на дверцята. Звичайно для дверцяток треба зробити відповідного розміру рямці, на які натягується дротяну (цинковану, щоб не ржавіла) сітку. Рямці прибиваємо до одного боку хочаб на завіски з реміня (підосва від старих черевиків), а з протилежного завісам боку прироблюємо гак на замикання. В середині кріличарні ставимо при одній стіні абож меншу коробочку, абож тільки два шматки дошки, збиті під кутом, щоб відокремити місце для окочення самички (т. зв. „котець“). „Котець“ треба прилаштувати так, щоб до нього легко було досягти чи виняти при потребі, коли вже там будуть малі.

Таку тимчасову кріличарню слід поставити відразу на підвищення, а не безпосередньо на землі. Можна те підвищення зробити з де-

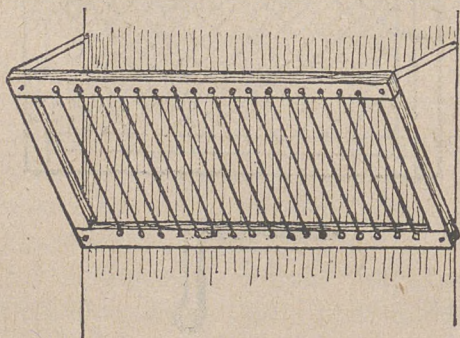
ревляних стовпчиків на взірець ніжок до лави, чи нарешті на зложених стовпчиками щеглинах. Так поставлену кріличарню буде забезпечено від нападу мишей, що враз почу-

Передні дверцята кріличарні. Внизу гак на замикання.

ють їжу. До тогож її зручніше доглядати, як ту, що стоятиме просто на землі. Тай не буде в ній так швидко прогнивати дно від сечі. А щоб сеча ще менше шкодила днищу, варто підлогу та принаймні до половини стінки з середини промастити так зв. „карболінеумом“, (дістанете в аптеці або в дрогерії). В такі намащені дошки сеча не всякає, дошки не будуть загнивати й у них не гніздитиметься якась зараза. Щоб крілики не розкидали сіна

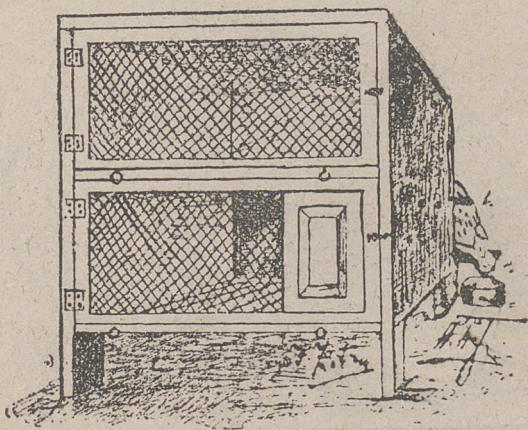
і вівсяної соломи, що їм треба давати, при одній стінці короба робимо ясельця. Найпростіше це збиті гвіздками рямці, затягнені впоперек (доземо до підлоги) дротом, приблизно на 3 центиметри дротина від дротини. Ясельця повинні бути так довгі, щоб ставали на всю довжину стінки, тоді їхні бокові отвори при-

Найпростіші ясельця.

ходитимуться до стінок поперечних і з цих отворів не випадатиме сіно. Також і на їжу і на воду мусить бути відповідний посуд. На початку для тимчасової кріличарні придасться на суху їжу всяка розколена глиняна ринка. Лише треба брати ринку важку, бо крілики часом хапають посуд зубами, тягають його по кріличарні та перевертають догори дном, а все, що було в посуді, марнується даром у гною. На воду чи взагалі на питво го-

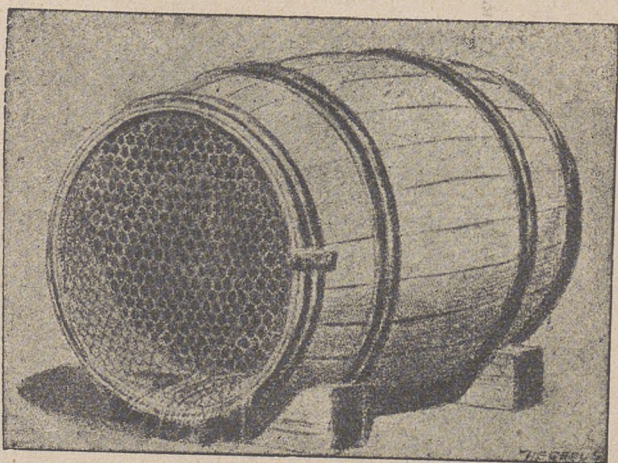
диться посуд металевий — бляшана коробка; стара пательня, тощо, але конче приміщена так, щоб крілики її не перевертали. Беручи на увагу, що в коробі площа підлоги взагалі мала, требаб усякий посуд приміщувати так до стін, щоби він висів і не забирав місця на підлозі.

Поверховий хлівець на горі
для самця, на долі для самиці.

Влітку, на весні та восени кріличарню варто тримати на дворі, поставивши її проти сонця (відтуленим краєм на південний схід). Добре також приміщувати її під деревом, щоби влітку в найгарячіші години на неї падала

тінь і захищалаб кріликів від соняшної спеки, яку вони тяжко зносять, не маючи здібности потіти та через свою теплу кожушинку. На добу-ж більших холодів найліпше перенести кріличарню до якогось хліва і поставити її під стінкою, проти дверей, щоб крілики бодай коли-неколи моглиб побачити трохи ден-

Клітка зі старої бочки.

ного світла та якийсь простір. В разі це не булоб можливо, — на студений час треба кріличарню зробити як найтеплішою. На те варто її зі всіх боків обложити соломяними матами; зверху також прикрити соломною, а замість передньої сітчастої стінки поставити дощану

стінку, в якій зробити віконце зі скляною шибою. Видима річ, що теплі природні кожушки кріликів рятують від стужі, навіть від великої, однак мокрий сніг чи навіть холодні дощі їм дуже шкодять. Бож поперше не слід забувати, що сидячи в тісних кріличарнях, крілики майже увесь час перебувають без руху, по друге-ж — слід пам'ятати і на те, що тварина, яка примушена мерзнути, мусить надолужити втрачене власне тепло збільшеною кількістю їжі. Тож мерзлучих тварин треба безумовно краще годувати. Мимо-ж всього по наших сторонах часто бувають такі метелиці, що полишену десь на дворі кріличарню з короба за ніч може так замести, що вранці доведеться відкопувати її зпід снігу лопатами.

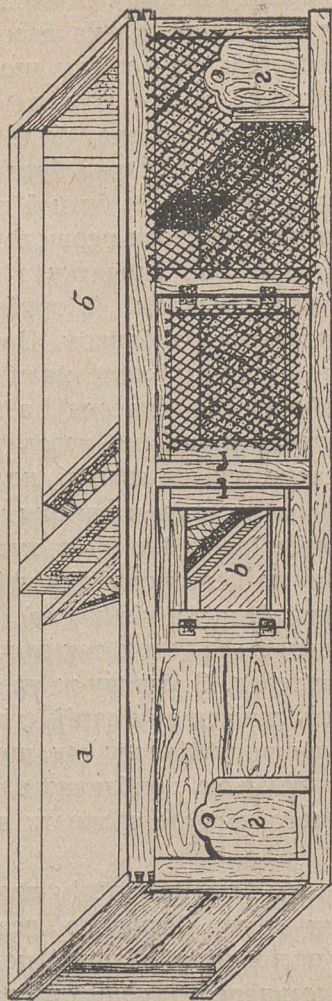
Доцільні помешкання на більше число кріликів.

Такої простої, як розказано вище, кріличарні вистарчає там, де кріликів плекають або „на спробу“, щоб ближче ознайомитись із життям та економічною користю цієї, мало ще нашим людям відомої, тваринки або там, де не хочуть тримати більш, як одну самичку. В тих-же господарствах, де хочуть доцільно плекати кріликів, є конечною добра й доцільна кріличарня.

Моя практика пересвідчила мене, що найліпшою є кріличарня цегляна. Дарма, що іншим нашим господарським тваринам не завжди буває на користь цегляне помешкання,— для кріликів воно дуже добре служить свою службу. Треба тільки будувати таку кріличарню так, щоб задню її стіну творила одна з готових стін якоїсь будови, що є в оселі: чи то хліва, чи навіть і хати. До тієї стіни тоді домуруємо ще дві, приблизно в метр чи 1,20 метра широких та 2 метри високих. Було б бажано, щоб ці стіни були завгрубшки в одну цеглину, але-ж навіть і в пів цеглини, коли зокола їх буде затинковано вистарчає. Віддаль одної бічної стіни від другої буде відповідною кількості окремих помешкань чи відділів кріличарні, що їх має на думці поставити господар. Однак не слід забувати, що просторинь підлоги в кожному переділі повинна бути подостатною для вільного руху кріликів. Ото-ж при глибині кріличарні, скажیم в 120 см., вистарчить мати її широкість також 120—130 см., при глибині лише на 1 м. — ліпше робити віддаль між боковими стінками на півтора метра. Що високість зазначених стін дозволяє поставити три поверхи помешкань, то кожен господар мусить вирішити сам, як далеко одну від другої стіну ставити: на шість переділів треба ставити у віддалі $2\frac{1}{2}$ —3 метри, на девять 3,60— $4\frac{1}{2}$ метри.

При мурованні стін треба враз зазначити підлогу, вмурувавши в стіни кілька деревляних поперечин. Просторинь від долівки, що — видно — лежатиме на землі, до підлоги першого поверху, яка одночасно буде стелею для нижнього переділу, повинна бути 60—65 см. Така-ж сама височинь має бути й другого й третього поверхів. Підлоги першого й другого поверхів, зроблені спочатку з дошок, потім заливається цементом (з грубим піском) і втрамбується райбликом. При чому робимо так, щоб підлоги конче мали схил у якийсь бік (найліпше — наперед), а по них навскоси до переду поробимо невеличкі рівчачки для стікання сечі чи взагалі, колиб була там якась інша тектина, в одному напрямі до однієї цівочки (звичайно — в куті). Долівку-ж кладемо на цегляному підмурівку чи підвищенні (принаймні на пів цегли), поверх якого вже накладається бетон, так само з стоком додола наперед. З огляду-ж на те, що крілики люблять лежати при самій стіні, треба робити кожную вищу підлогу так, щоб вона виступала над нижньою приблизно цм. на 5; тоді стікаюча сеча не буде заливати в нижні переділи.

Над переділом верхнім (третім поверхом) треба покласти стелю, звичайно деревляну, вкриту шаром валькованої глини. А поверх — дашок із нахилом наперед; дашок слід робити

Один поверх кріличарні з двома приміщеннями для самичок; а — передня стінка зимна (дошкана), б — передня стінка літня (з сіткою), г, г — котець, в — шкляна шибя в дверцятах.

цм. на 20—30 довший, як та підлога, що під ним безпосередньо буде, щоб при дощі менше заливало в середину кріличарні. Дашок можна робити або з дошок, або з дахівки (черепиці) чи й з соломи або з толю.

Передній бік (отвір) кріличарні робимо так, щоб влітку він був цілком відчинений, а на холодну пору — замкнений. Отже замість стіни вкладаємо раму, в якій до середини кріличарні робимо менше відділення, приблизно на 40 цм. для дверцят. На більшу частину рами набиваємо цинову чи циновану дротяну сітку безпосередньо. Для дверцят же робимо нову раму таку, щоб вона більш щільно входила в полишені одвірки, а дверцятка так само затягаємо сіткою. Приробивши до дверцят добрий гак чи закрутку, щоб крілики не могли їх відчинити самовільно, маємо кріличарню готову.

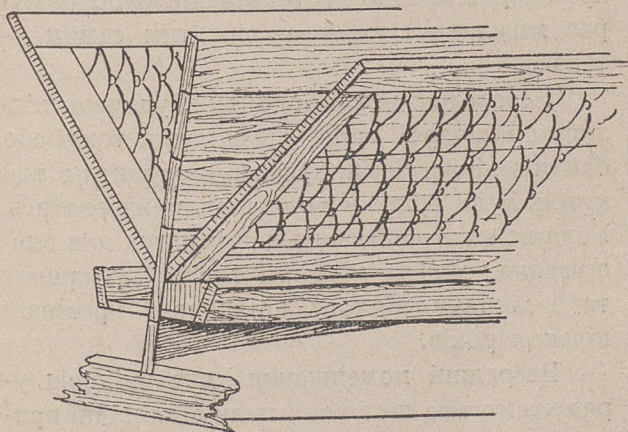
Таким чином, коли робитимемо стіни в півцегли, то на кріличарню з дев'ятьма переділами потрібно буде коло 550 цеглин, рахуючи також і один із бокових косяків. З другого боку можуть бути деревляні дверцята, горище-ж, що так твориться, можна ужити на переховування соломи чи сіна для кріликів.

Досвідчені знавці кріликарства радять також будувати кріличарні деревляні. А з деревляних — ніби то найліпші будуть складані так, що кожен окремий поверх творить

собою окрему клітку чи короб, поставлений на такий самий інший.

Роблять їх так. Всамперед збивають клітку з легкого гранчастого матеріалу (приблизно 5×5 або навіть 5×3 см. завтовшки). На рогові стовпці можна уживати таких самих „гранолів“ або трохи товщих. (Як зложити таку клітку, видко відразу з мал. на стор. 22). Отже в такій клітці робиться основу на два окремих помешкання, розмірами кожне — $150 \times 100 \times 60$ см., себ-то при двох помешканнях — завдовжки в 3 метри, а при трьох — в $4\frac{1}{2}$ метри. Зовнішні стінки оббиваємо грубшими дошками, внутрішню перетинку — найліпше робити з яसेлець, а передню сторону кріличарні — так само, як і в кріличарні цегляній. На підлогу треба ужити дощок грубших. Підлога кожного поверху стане стелею для іншого за винятком верхнього, де слід зробити стелю, знов таки тим способом, що було розказано про кріличарню цегляну. Але-ж підлоги треба добре опрацювати, щоб вони були непрохідні для сечі кріликів, бо в противному разі верхні крілики раз-у-раз замочували би нижніх. На те покривають дощану підлогу або-ж цинованою бляхою, або-ж дешевшим асфальтованим та просмо-леним папером, так званим „толем“, що його уживають і на покрівлі. Звичайно толь буває завширшки здебільшого в 1 метр, то-ж треба

площу підлоги робити вужчою на 4—5 см., щоб кінці толевої покривки можна було відгорнути догори. Таким чином сеча не буде переливатись через краї, а збігатиме лише тим рівчаком, що лишено в найнижчому місці підлоги.

Ясельця, що переділюють поверх кріличарні на 2 переділи.

Деякі практики-кріличарі радять не турбуватись про виливання сечі з кріличарні, вважаючи, що товща підстилка, особлива-ж, наприклад торфова чи з січеної соломи може всмоктати в себе більшу кількість сечі. Але-ж, на підставі досвіду, не можу того радити. Поперше, крім водяних тварин, всім іншим завжди шкодить вогкість; подруге — просяк-

ла сечою підстилка містить в собі багато амоняку, що безнастанно випаровує. А від тої амонячої пари крілики хорують на запалення окової споївки (так званий конюнктивіт), що є досить прикрою недугою. Тому слід дбати, щоб сеча по змозі легко стікала з підлоги кріличарні та щоб стеливо в ній було раз-у-раз можливо сухе й — вже тим самим — тепле.

Незалежно-ж від того, як збудовано підлогу кріличарні, варто ще шматок толю або бляхи з піднесеними краями, становити в той куток, куди крілики ходять спорожняватись. Коли-не-коли виймаючи цей шматок для очищення, можна зберігти толеву прикривку та й дощану підлогу кріличарні протягом кількох років.

Всередині помешкання для кріликів уряджуємо так, щоб вони мали відповідні приладдя для корму та питва. Отже всамперед робимо їм ясельця на сіно та траву. Де-хто з практиків радить робити ясельця таким чином, щоб вони одночасно служили й за перетинку між двома переділами кріличарні. Робиться їх тоді так: дві рами, довгі через всю кріличарню, спуюють під кутом, щоб вони творили ясельця. Під ясельцями роблять з дощок жолоба, з таким розрахунком, щоб утворився жолоб з кожного боку яसेлиць. Нижче під жолобом становлять дошку, з та-

ким розрахунком, щоб вона не доходила на 1—2 см. до самої підлоги і щоб цією щільною могла проходити чи то сеча, чи те або інше сміття при вимітанні кріличарні, бо тоді менше гною залежуватиметься по кутках. В тих випадках, коли кріличарня раз-у-раз буває повною мешканцями, така перетинка між переділами добра. Як щож якісь переділи порожні, що найчастіше трапляється саме взимку, тоді кріликам буде холодно сидіти в кріличарні під морози, бо-ж вони не зможуть своїми випарами нагріти великого помешкання. Отже може в де-яких випадках буде догіднішим такі-ж ясельця й жолоб прибивати до глухої перетинки, себ-то певну й глуху перетинку вставити в середину ясельць. На воду чи пійло мусить бути окрема посудина, яку легко можна було-б виймати для очищення.

В тих переділах, де мають бути розплодові (завідські) самиці, мусимо ще припасувати „котець“. Робиться його так само, як уже була про це мова, лише ліпше робити отвір для його виймання в сітчастій стінці, як лишати прозори в цегляній стіні, себ-то в сітчастій стіні в таких переділах кріличарні мусять бути по двоє дверцяток: в переділ і в котець.

Видима річ, що дверцятами кріличарню слід ставити на соняшну сторону. В дощаний

передній стінці, яку становимо на зиму, замість сітчастої, треба вгорі зробити невеличкий отвір із засувною дощечкою. Коли дощечку відсунути, крізь отвір проходитиме з-окола чисте, а зсередини вийде зіпсуте повітря, себ-то відбуватиметься потрібне провітрювання (вентиляція) кріличарні. Отвори для вентиляції слід у всіх переділах робити з того самого боку, щоб у кріличарні не віяли протяги.

Не слід забувати, що крілики належать до кодла „гризунів“, отже вони будуть намагатись порозгризати деревляні частини кріличарні, що мають ті чи інші виступи. Найдужче, видима річ, гризтимуть жолоби. Тому варто відразу жолоби оббити тонкою бляхою. Це не вимагає великих витрат, а тимчасом на довший час збереже урядження кріличарні.

Плекання кріликів на волі.

Яка-б добра, простора й вигідна була кріличарня, одначе протягом всього свого життя увязнені в ній крілики ніколи не зможуть так розвиватись, як тоді, коли їх плекаємо на волі. Вільно бігаючі крілики мають і вдачу іншу, на них — пухнатіше й тепліше футро та й мясо їхнє — далеко смашніше. Тим то, де є найменша змога, треба тримати кріликів

вільно бодай протягом дня, а замикати лише на-ніч.

Що-правда, беручи на увагу кріличу неспокійну та досить злісну вдачу, це нелегка річ тримати кріликів на волі. Найзручніше тримати на волі лише самчика, і то, коли маєте добре огорожений двір чи певніше — чистий дворик перед хатою, де не бігатимуть інші тварини, з котрими кріль або-ж буде задиратися, або-ж вони (наприклад корова), легко можуть його роздушити. Самичкам лише коли-не-коли доводиться давати змогу трохи пробігатись.

Що-ж до цілком вільного плекання, то воно можливе там, де, власне, кріличарство вже втрачає зазначене вище практичне значіння, а стає лише розвагою чи спортивною забавою. Тоді там роблять так звані кріличі обори, куди пускають кріликів різних рас. Кріличі обори — це великі площі ліса, огорожені дротяною сіткою, де крілики вільно множаться, при чому дуже швидко дичавіють. Господарі-ж, коли потребують мяса тих кріликів, полюють на них із рушницями, як на зайців.

В більших дворах можна тримати кріликів вільно, зробивши для них десь при стіні хліва невеличке цегляне, з цегляною долівкою помешкання (звичайно на метр чи й того менш - заввишки), прикрите віком, що тво-

рять собою дашок — де кріличихи можуть собі ховатись і приводити дітей. В спідній частині стінки того помешкання роблять невеликі отвори, в які можуть пролізти кріличихи. А щоб за ними не пролазив самець, йому вішають на шийку „колодочку“, себ-то патичок, що висить впоперек на нашійничку й не пускає самця пролізати дірочкою в помешканні самиці та кріличат. Довкола того помешкання є ширший чи менший простір, в залежности від можливости, огорожено дротяною сіткою. Це — дворик на бігання. В таким подвірячку, при доброму й справному годуванню та забезпеченню помешкання відповідною кількістю сухої підстилки, крілики можуть бути цілий рік — літо й зиму. Видима річ, що самчик може бути лише один, бо в противному разі в кріличому дворику мігби бути безнастанний бій, котрий здебільшого закінчується смертю слабших. Коли-ж бажають плекати вільно й самчиків (призначених на їжу чи футро), тоді їх треба на третьому місяці виложити. Кастровані вони стають спокійними й не шкодять один одному.

Годування кріликів.

Годувати кріликів — справа дуже нехитра, а все-ж таки треба знати, які корми кріликові найпридатніші, та як їх йому давати,

щоб він міг їх споживати з найбільшою користю для себе та свого господаря.

Крілик належить до гурту тварин рослинних. Отже його можна виживити дуже добре на самому лише сіні чи траві. Але ж крілик може споживати й всяку іншу їжу, саме таку, що вже не надається на годівлю інших наших господарських тварин. Тому й можна йому давати всілякі відпадки, що бувають у господарстві, й на тих відпадках, що в більшості пішли-б на гній чи компост, крілик може витворити своє тіло, тоб-то дуже добре мясо. До таких відпадків належать всякі непотрібні зела, буряни тощо, котрі виростають самосієм у нас по садках чи на грядках, які ми мусимо виполювати. От ця хопта в господарстві, де нема кріликів, звичайно викидається, де-ж є крілики — вони дуже добре її споживають. Правда, даючи кріликам хопту чи буряни, треба брати на увагу, що деякі рослини можуть кріликів потруїти, як що вони ті рослини поїдять. Сюди належаться: дикий чи й сіяний мак, молочаї, куряча сліпотка, крокуси (шафран) та всякі рослини з колючками, а також перестояла інкарнатка.

Тож треба тих рослин не кидати до спільної купи хопти й не давати кріликам. Далі крілики дуже добре споживають всякі рослинні кухонні відпадки. Всякі обрізки буряка, моркви, петрушки, листя капусти, каля-

репи, огризки редьківки, лишки вареної картоплі, шматочки та шкуринки хліба, лишки всякої каші (за винятком гречаної, що її не слід давати кріликам із білою шерстю), так само й всякі обрізки чи гірші шматочки садових овочів, всяке зерно — все це надається на корм кріликам. Мало того, деякі господині привчають їх допивати лишки кави, молока, навіть зупів чи борщів, хоча-б і варених з мясом. Що-правда, останнього ніяк не слід радити, особливо-ж не годиться давати мясного корму кріличихам, бо вони тоді привчаються поїдати й власних кріличат.

Одначе все, що ми даватимемо кріликам, мусимо давати в незіпсованому, свіжому вигляді. Тому всяке зацвіле, пріле, загниле сіно — треба відкинути, бо то є готова для них отрута. Примерзлі й відтаялі корняки чи овочі, так само викликають небезпечні захоруння. Надто водянисті корми, особливо весняні трави, або ще більш — весняні сходи збіжжя — дуже небезпечні, бо легко викликають здуття кріликів, котрого вони здебільшого не витримують. Взагалі всяка трава, чи всяка зелена їжа помочена, наприклад, дощем чи зарошена, зів'яла на сонці, така, що зігрілася — все це є шкідливим для кріликів і тому не може бути їхньою їжею. Коротко-ж, як знає кожен господар, що плекає тих чи інших господарських тварин, всякий попсований корм,

однаково шкодить і кріликам, як і тваринам іншим.

Що-правда, деякі з перелічених кормів бувають небезпечні лише тим кріликам, що безнастанно сидять в тісних кріличарнях і — видима річ — не можуть мати стільки сили та відпорности проти шкідливих зовнішних впливів, як крілики, що живуть на волі. Тому цим останнім здебільшого не шкодить мокра паша, витримують вони добре й корми, що мають здібність викликати здуття (молоді, водянисті, сіяні трави), сами уникають тих чи інших отруйних кормів.

Але хоч яка була-б добра їжа, що ми можемо дати нашим кріликам, коли вона день-у-день буває та сама, без зміни — не зможуть вони добре виживлюватись. Винятком може бути хіба дуже добре лучне сіно, що залежить — видимо — від великої різноманітності тих рослин, котрі входять в його склад. При всяких-же інших кормах, що даватимемо кріликам без зміни, вони почнуть нидіти, хоріти й виводитися. Особливу увагу треба звертати на годівлю кріличих в добі, коли вони бувають вагітні та випоюють молоком молодят. Так само пильно треба вважати й на годівлю молодих кріличат, поки вони звикнуть до певних кормів.

Відносно кріликів існує пересуд, ніби „вони ніколи не пють“. Видима річ, не пють, як

їм не дають. Але-ж за те, особливо на провесні, коли в господарстві є тільки саме сіно чи солома та зерно на корми, або-ж в спеку літню, коли крілики, почувавши велику спрагу, відмовляються від всякої їжі, худнуть, стають сумні й зрештою без пійла гинуть один по одному. А господар тимчасом не може собі дати відповіді, чого його крілики гинуть? Вся-ж таємниця в тім, що їх позбавлено було води й вони не могли задовольнити своєї спраги. Отже з того стає зрозуміло, що кріликів конче треба напувати, як і всяку іншу господарську тварину.

Напувати треба тільки чистою, більш-менш хатньої теплини водою. Слід давати лише напиться й враз же забрати мисочку з водою, щоб взимку не замерзла й крига-б її не розірвала, а влітку, щоб крілики не перевертали води та не намочувалиб собі підстилки. В гарячі дні, коли посуд з водою лишити в кріличарні, крілик здебільшого полізе у воду передніми лапками, а потім таки її й виверне. У мене була одна кріличиха, що конче намагалася викупати в мисочці всіх своїх кріличат.

Влітку слід напувати двічі денно: у південь та над-вечір. Ранком — не потрібно, особливо-ж там, де дають кріликам каву чи молоко. В сильні морози крілик і сам пити не схоче. Захворілим кріликам (не на бігун-

ку) треба становити води на цілий час, уживши для того якоїсь важкої, невисокої посудини. Коли часом у спеку крілики не хочуть їсти, варто перед їжею дати їм напитися.

Як і коли годувати кріликів.

Найзручніше й для господаря, й для кріликів, коли годування відбувається щодня тричі в той самий час: рано, опівдні та надвечір. Влітку-ж, коли буває довший день, годиться давати крілкам корму аж чотирі рази денно: останній раз перед заходом чи й по заході сонця.

Вранці найліпше давати їм трохи зерна (приблизно грамів із 30—40). У кого крілики навчені пити так звану „каву“ (тоб-то вивар із смаженого ячменю чи жита або й справжню каву), — там дають їм „каву“ з примішкою невеликої кількості молока та з накришеним у ній хлібом. Зерно (овес, пшеницю, а самичкам, що годують молоком молодят — і ячмінь) давати ціле, не дерте (шротоване). Крілкам корисно щось гризти. Навіть малим, що мають ще слабенькі зубки, слід давати цілий овес: від кусання у них ліпше розвиваються зуби. Кріличата й недорослі крілики звичайно не зїдають всього вівсяного зерна, а лише вигризують середину, лушпинки-ж відкидають.

Опівдні добре давати буряки (кормові або й цукрові) моркву чи інші корняки. Годиться кріликам корняки сікти або кришити, чи принаймні порізати. Особливе це стосується до буряків, бо кріликові дуже незручно гризти з цілого. До того-ж при гризінні цілих корняків марнується багато корму, бо крілик часом не може подолати цілого буряка. Тимчасом або сам заграбає лишки в підстилку, або шматки кудись позакочуються, припадуть підстилкою чи сіном й починають загнивати, а взимку — мерзнути. Потім, згодом колись, крілик випадково натрапить на такий попсований шматок, погризе його трохи й захворіє та часом так, що й загине.

В південь також добре буває давати кріликам бараболю. Приправляють її звичайно так: добру, не гнилу, не мерзлу, а головне **не пророслу** (проросла для них є правдивою отрутою!) варять у лушпині, але перед варінням вимивають. Як звариться, воду зливають, бараболю мнуть, поки гаряча й негайно посипають кукурудзяною дертю, додають трохи дрібнішого сіна чи сінної потерухи (особливо добре давати кріликам потеруху з сіяних трав), присолюють і тоді вимішують, щоб утворити не липку і не мокру, а розсипчасту крихку масу, замішку. Замішку дають кріликам трохи тепленькою. Їдять її залюбки, особливо, коли вона ще не остаточно захо-

лола. Сирової бараболі давати кріликам рішучо не можна. Також дуже доброю полуденною їжею є пшоняна каша, що — наприклад, випадково залишилася по обіді. Хто має, може полити її ще й молоком; особливо для самиць, що годують молодят.

Взагалі молоко чи якусь іншу їжу з молоком ліпше давати самицям, а самцям більш на користь йде зерно. Тимчасом більші пайки зерна самицям не виходять на добре: вони швидко товстіють (особливо — по ячменю) й втрачають здібність до розмноження. А самці, коли споживають більше зерна, хоч і бувають від того добре вгодовані, не втрачають своїх власностей. Навпаки, добре випасений самець легше витримує всякі несправності свого виживлення. Особливо, коли він бігає вільно, то ще більш надається до розплоду й не втрачає інтересу до самиць аж до повного постаріння. Добре вгодовані самці завжди дають здоровіших та більших дітей.

Готуючи кріликам на їжу якісь корняки (моркву, буряк, калярену, петрушку, тощо), краще не різати їх ножем, бо це відбирало-б багато часу, а кришити сікачами, якими у нас шаткують капусту.

Ніколи не слід кидати їжу просто на підлогу кріличарні: так її багато псується без потреби, бо не надто голодний крілик не їстиме навіть того, що сам же затоптав свої-

ми ногами. Подруге, така їжа, наприклад — буряк, що може від часу псуватися, — псується під гноем, а потім нею може собі пошкодити крілик, коли випадково її виграбає та погризе. Отож, слід давати корму стільки, скільки тварина може зїсти за один раз. Скільки саме — кожен господар вгадає після першого тижня годування власних кріликів.

Найбільше давати їжі треба на-ніч, при останньому денному годуванні, бо крілики найбільше їдять вночі. На-ніч знов дають буряків, сіна, чи якихсь відпадків від зеленини, або лишки зі столу — хліб, варену картоплю, картопляне пюре (кашу), листя салати і т. д. Але в жадному випадку не слід давати на-ніч зерна. Взимку, коли бувають більші морози, не слід давати на-ніч такого корму, що може промерзнути, переважно ж — сіно та хліб. У добі дуже сильних морозів слід давати сухарі.

Влітку — видима річ — буде переважно рослинна свіжа їжа: відпади від городовини, лушпиння з овочів, всякі листя, падалиці — яблука, грушки, сливки (але не надто кислі й конче розірвані чи розламані, бо крілик лише качає круглі овочі, а вкусити його не завжди поведеться, бо-ж він не притримує корму лапками). На весні та влітку слід давати ще всякі галузки з дерева. Дубові та з ялинки галузки можуть служити й за лік і дуже сма-

кують кріликам. Молоді люблять їсти вишневі галузки.

Там, де сіють горох, крілики ззідають гороховиння. Де садять чи плекають кукурудзу — кріликам дають кукурудзяне листя. В інших місцях — ботвину з буряка, кінський зуб і т. п.

Одначе дуже бадилеста їжа не надається для кріликів ангорської раси, бо частинно залазить їм у вовну й псує її.

З усяких бурянів і зел, що виполюємо з городів, — особливо люблять крілики кульбабу, щецрець та березку, але останньої не слід давати багато на-раз. Де-хто запевняє, що кріликам шкодить зелена цибуля. Але я цього на своїх кріликах ніколи не помічав, хоча один із моїх самців був дуже великим аматором цибулі й навмисне її прихсвував у підстилці.

Кріличата.

Запліднена кріличиха приводить кріличат на 30-й день, але не на 28-й, як багато людей чомусь собі гадають. Що-правда, однак, буває й таке. Але-ж це є ознакою виродження, дегенерації нашого кріличого табунця. З тих, що народились на 28-й день, ніколи не виросте великого й сильного крілика, лише зви-родніла дрібнота. Нормально-ж буває, що са-

мички так званих „тяжких“ рас, от як крілики бельгійські, здебільшого приводять малих аж на 31-й день.

Пізнати, що самичка є запліднена й вже має котитися, можна по тому, що вона приправляє своїм майбутнім дітям тепленьке й зручне гніздечко. З тією метою вона згрібає до купи підстилку чи солому, що є у неї в кріличарні й утворює в тій купі ямку. А в ту ямку потім починає наскубувати з себе вовночки й нею пильно вимощує кубельце. В доцільно уряджених кріличарнях самичка все це робить в тім куточку, де їй поставлено котець. В разі-ж, коли місця, де-б вона могла окотитись, їй заздалегідь не визначено, то вона забивається в найдальший куточок свого приміщення. Деякі раси вимощують гніздо завчасно, напр., гніді гавайські кріличихи починають скубити з себе вовну на кубло десь за днів пять, або й за тиждень. Тим часом, наприклад, білі бельгійські роблять це лише за кілька годин перед пологом. То-ж по тому, як самичка почала приправляти гніздо, не можна ще з певністю знати, коли саме вона окотиться.

А тимчасом треба пильнувати, щоб враз по окоту дати їй відповідну підсилюючу їжу. Такою їжею є теплувате молоко, яке здебільшого вона жадібно пе. Взагалі-ж в той час, як самичка буде випоювати своїх діток влас-

ним молоком, їй конче треба давати пійло або молоко чи якусь юшку, а також двічі-тричі на день і чисту воду. Звичайно перший окот буває на весні, тоб-то тоді, коли в господарстві є лише сухі корми. Влітку-ж, коли кріликам даємо подостатком трави та іншого рослинного, водянистого корму, напування самиць водою може й не бути.

Самичці, що має привести, чи вже годує молоком молодих, ні в яким разі не можна давати їжі, до якої нема певности, що вона добра, нічим непопсована. Особливо треба стеретися намерзлих корняків, зтухлого зерна, пророслої бараболі. Бо при недогляді чи „економії“ господаря, може статись, що кріличиха зкине молодих, або-ж вони їй загинуть маленькі, або-ж, нарешті, може загинути й сама самичка, а тоді — видима річ — загинуть і молоді. Тому треба також уникати й таких, хоча цілком і добрих, кормів, що викликають здуття. А замість пшениці чи вівса, що давали раніш, самичці, поки вона годує, ліпше двати ячмінь.

Деякі годівельники кріликів пускають самчика до самички, що вісім тижнів, а де-хто, то навіть і по шістьох тижнях, тоб-то намагаються мати протягом року 5 чи 6 приплодів. Але так заходити з кріличим господарством цілком недоцільно: кріличата будуть дрібні, кволі, хиряві, часто гинуть. Най-

частіше-ж будуть гинути ще в гнізді, тоб-то цілком зайво буде знесилюватись самичка, а господар, дарма, що матиме зайвий клопіт, не дочекається доброго приплоду, хіба що матиме тільки якусь кількість недорозвинених кріликів на забиття.

Найліпше, коли хочять мати, справді, добрий приплід, поперше покрити самичку вже тоді, як вона добре доросте (у 8—9 місяців, а для завідських кріликів, то й по року) й виводити молодих протягом року лише двічі, найбільш — тричі. Не слід забувати, що найліпше росте й розвивається тільки та істота, що зажила як найбільше соняшного світла в своєму дитячому віці, тоб-то в порі свого зростання. Ото-ж, тільки ті крілички, що народяться в порі весняній та літній, можуть розвинути на добру тваринку.

Багато також залежить і на тому, як було плекано самичку. Молоду самичку, що її лишують на завод, треба добре годувати, але-ж не переогодовувати. Конче, хоч коли-не-коли вона мусить мати змогу вільно побігати. Перед тим, як пустити її гуляти з самчиком, треба трохи зменшити їй їжі. Коли вона всіма способами уникає самця, пищить та рипить, треба її від самця забрати, щоб він зайво не вискубував їй вовночки та не покусав би й шкурки. За кілька день знову повторити припуск.

Коли хочять покрити свою самичку сам-

чиком, слід — не самчика принести до неї, а навпаки — самичку понести до самця. Одного „наскоку“ самчикового здебільшого цілком вистачає, щоб самичку було запліднено. Пізнати, що злучка відбулася не важко, бачучи, як самчик по „наскоку“ падає з самички на землю й хвильку лежить непритомний. Одначе для певности ліпше принести самичку ще раз на другий день, але не пізніш. Коли самичка не лише тікає від самчика, але-ж відгонить його від себе, а іноді — то й кусає, — є то ознакою, що вона вже запліднена. Взагалі-ж при цім акті треба господареві доглядати, як крілики поводяться одно з одним. Хибою є полишати самчика й самичку на цілий день або-ж і на цілу добу самих вкупі й без догляду, мовляв, „нехай собі бігають“. Часом із того може статися й так, що тваринка не тільки покалічить та понівечить другу, але і загризе на смерть. Найліпше парувати самиць молодих з самчиками старими (аж до 6-х років).

Пізнати по кріличисі, що вона вагітна — дуже тяжко. Напевно той, хто вчитиметься це пізнавати з книжок чи взагалі з чужих слів, ніколи того не вмітиме. Тільки власним довгим досвідом можна осягти це знання на підставі дуже малолітніх ознак. Отже тому про це не будемо тут й говорити.

Якщо кріличиха вже окотилася, — слід

коли-не-коли заглянути до неї в гніздо, намагаючись це зробити так, щоб не викликати її роздратовання чи хвилювання. Може бути що якесь із молодих знайшлося мертве: то-ж його треба негайно з гнізда забрати. До живих-же не слід доторкатись руками, щоб сама ця часом від них не відцуралася.

Тут між іншим варто згадати, що влітку, особливо в добі засушливій, в кріличарню часом налазить велика сила комашні. Коли це буде в добі, як кріличиха окотилась, комашня може подушити всіх кріличків. Ото-ж ліпше перед окотом промити котець креолиновим розчином, духу якого комашня не може стерпіти. Крім того котець буде продезинфековано, що також є добре.

Спочатку кріличата голі й сліпі. Розплющувати очі починають аж по 9-му дню. Тоді ж на них починає наростати й вовночка. Але на кріличках ангорської раси вовночка у вигляді окремих кущиків та пружка на спині вже помітна й раніш, поки вони ще цілком сліпі.

По трьох тижнях кріличата починають вилазити з гнізда й потроху перебувають їсти ту поживу, що їсть матір. І хоча розумна кріличиха не дозволить їм з'їсти нічого, поки сама наперед не обнюхає та не покуштує, однак треба пильнувати, щоб вони часом не поналивались з матірньої мисочки. Бо коли в холодній весняній добі кріличата пообмо-

чують свої носики, у них здебільшого починається прикра неміч — „піна“, від якої багато кріличат гине.

За місяць можна вже малих відокремити від матері й плекати самостійно, бо-ж вони вже вміють їсти, облизуватись і взагалі знають всіх кріличих звичаїв. З третього місяця можна їм давати й питво.

В разі, коли хочуть виплекати кріликів на плід, варто намічених кріличат лишити під матір'ю місяців на два, що довше вони смоктатимуть самичку, тим ліпше будуть розвиватись.

Годувати малих кріличків найліпше вівсом, пшоняною кашею (ще краще, коли її варено на молоці й трохи присолено), душеною, вареною з грисом помішаною картоплею. Само собою — давати їм до-схочу зеленого корму.

По трьох місяцях треба молодих самчиків відділити від самичок, бо у них вже починає прокидатись поголівні чуття. От тут знов буває для кріличаря непевний мент: пізнати, які з кріличат самчики, а які — самички. Поголівні їхні органи так недокладно розвинені, що по них пізнати тяжко. То-ж треба брати на увагу такі прикмети. Самчики бувають значно „мордатіші“, голівки їм ширші й кругліші за довгасті й граціозні голівки самичок. У самчиків передні лапки помітно

більші й товщі за тоненькі і тендітні лапки самичок. Нарешті самички мають довше тіло, як самчики, а також, хоч і не завжди, бувають байдужіші за самчиків, не такі цікаві і підприємчіві.

Коли доцільно плекають кріликів, то самичку пускають до самця подруге, звичайно, по трьох місяцях. Тоб-то вираховують так, щоб перші крілички народились у березні, другі в початку липня, а треті — в середині вересня. Ці треті призначаємо виключно на забиття, тимчасом, як із перших чи других лишаємо собі на завод.

Найліпше буває, коли кріличиха має нараз 6—8 молодят. Коли-ж часом приведе поверх десятка, або навіть і півтора десятки відразу, то годиться лишити їй тільки восьмеро, а решту понищити, бо-ж вона не зможе стільки на-раз випоїти своїм молоком.

Треба уникати того, щоб кріличата знаходились тоді, як самиця линяє. В таким разі вони здебільшого бувають кволі, не цілком розвинені й тому з такого гнізда не варто лишати кріликів на завод.

Ніколи не слід одній самиці підкладати кріличат чужих: вона майже ніколи їх не прийме, а подушить. Не слід тримати на завод кріличиху, яка душить кріличат, стрибаючи на них та затоптуючи ногами.

Споживання кріликів.

Як було вже зазначено, крілик має дуже смашне мясо. Мимо того в нинішній час, коли в середній Європі майже що-року буває досить сувора, а часом то просто й грізна зима, котра вимагає, щоб люде одягалися тепло, а тимчасом футра диких звірів все стають дорожчі, бо дикого звіря на землі меншає, — дуже великої ваги набірає й кріличе футро, як матеріал на кожухи, жіночі горжетки, чоловічі коміри. Нарешті з кріличої вичинбареної шкірки роблять рукавички, дуже легку жіночу та дитячу обув, а також уживають її на оправу книг, підклад в брилі, різні галянтерійні вироби, тощо. Та й самий волос із кріличих шкірок має ужиток у виробництві повстяних (фетрових) брилів, а вовна з кріликів ангорських надається на виготовлення ліпшої вовняної пряжі та на суконні вироби. От тому то в Європі, де тепер поширено плекання й споживання кріликів, по містах і селах раз-у-раз ходять закупники кріличих шкірок. Часами, в залежности від розмірів, часу забиття, а також почасти — й від моди, за деяку шкірку платять такі гроші, що мясо забитого крілика буквально нічого не коштує господаря. Нарешті гній, якого порівнюючи дуже багато відкладають крілики, уявляє з себе вельми цінний матеріал, особливо в городництві та квітарстві. Досліджено, що в порів-

нянні з обірником (від вел. рогатої худоби) кріличий кізяк має в 4 або й у 5 разів більшу силу, себ-то містить в собі в 4—5 разів більше тих хемічних річевин, котрих потрібує рослина для свого доброго й буйного зростання.

Однак здебільшого ті, що плекають кріликів, надають ваги всамперед їхньому мясу. Для наших людей кріличе мясо є ще нова виживна річ, до якої більшість не призвичаєна, а через те дехто ставиться до нього з резервою. Тимчасом, хто спробує раз, особливо-ж, коли його буде приправлено, як слід, безперечно не відмовиться від нього так само, як не відмовляється від білого мяса курячого.

Забивають кріликів на мясо, здебільшого трохи підгодувавши, себ-то за тиждень чи й за два перед забиттям дають їм ліпшу, а не так ліпшу, як в більшій кількості їжу. Коли-ж при облануванні, особливо задніх ніжок та крижів, почувають під рукою, що крілик має досить мяса, його забивають. Вважається за найпрактичніший спосіб забивання кріликів молодих (найліпше мясо мають крілички у віці від 3-х до 8-ох місяців), такого крілика лівою рукою беруть за задні ноги й підважують так, щоб він головою висів до землі. Чим довше його так потримати, тим дужче кров із усього тіла прилле йому до мозку. Внаслідок того мясо його обезкровіє, стане білішим, а від прилиття крові до голови сам крілик

в значній мірі запаморочиться й не відчує так удару, який майже враз стає для його смертельним. Удар-же той роблять йому правою рукою, рубом долоні по потилиці, враз за вушима. Уміючий чоловік докаже вбити таким способом крілика за одним заходом, перебивши йому похребтину й перервавши стриж (спинний мозок), бо початок похребтини сполучено у крілика з кістками голови дуже легко. В разі, колиб крілика не повелося забити одним ударом, негайно треба вдарити ще раз. Старого крілика вже тяжче забити рукою: ліпше вдарити його в тім-же місці обушком сокирки.

Так ударений крілик здебільшого встигне жалібно й пронизливо крикнути й враз втрачає свідомість. Кілька разів він смикне всім тілом вже без свідомости й умірає остаточно.

Інші способи забивання (перерізування карку чи жил під щелепами або перебивання похребтини і т. д.), гірші за перший, бо вони чинять бідній тварині ті зайві страждання, а крім того, при перерізуванні кров'яних жил здебільшого заливається кров'ю шкірку, що її дуже обезцінює.

Коли крілик вже замре, треба покласти його на спинку (горілиць) й натискуючи рукою на черевце, випорожнити йому сечник, бо при білуванні сеча може политися сама й попусувати шкірку та й залити мясо.

Білюють кріликів таким способом. Один тримає ще теплого крілика за задні ніжки, а другий гострим ножем розріже йому шкірку на стегенцях, почавши від пяток, аж до черевця так, щоб обидва надрізи під черевцем зійшлися до купи. Довкола пятки також обріжемо шкірку, при ріпиці відріжемо хвостика, а потім одним рухом зтягаємо шкірку аж до вух. Вуха відрізують у самого коріння, також прорізують шкірку й довкола очей, так зтягують її аж з голови.

Коли крілик був дужий, себ-то не було у нього жадних немочей у вухах або в носі, — голову також можна спожити. В противному разі голівку відтинають і викидають. Шкірку-ж зтягають потім і з передніх ніжок, які також круговим надрізком при пальцях увільняються від шкірки.

Стягнену шкірку відкладають на хвильку на-бік, а тимчасом патрають крілика. Розтявши йому черевце, обережно обрізують калюх, по дорозі також вирізують дві залозки, що лежать біля калюха й мають неприємний запах, сечник і, нарешті, кишки з шлунком. З грудної дугини виймають серце та легені. Печінку дуже обережно увільняють від жовчника.

Потім подовшнім розрізом розтинають шию спереду й витягають горлянку. Таким чином із нутрощів уживають на їжу лише пе-

чінку, легені, серце та нирки, що лишаються на тім місці, де вони й були.

Звичайно кріличого мяса не споживають відразу по забитті крілика: його 1—3 дні витримують, здебільшого попереду замаринувавши в оцті та в солі.

Напнута крілича шкірка, готова до продажу.

З кріличого мяса приправляють силу дуже смашних страв (по-над 100). Між іншим, коли його засмажити вкупі з молодого свининою, то тяжко буває відрізнити його від свинини.

Що до шкірки, то її, поки вона ще цілком сирова, приправляють та висушують. Ко-

ли цього не зробити відразу, вона загниє й зіпсується. Приправляють шкірку здебільшого так. Прямим розрізом розтинають її від калюха до горлянки по черевцю. Косими розрізами в напрямі до черевця розтинають передні ніжки (задні було розрізано ще при зтяганню). Голівку відрізують геть. На заздалегідь приправлену широку дошку прибивають потім так розрізану шкірку, напинаючи її у всіх напрямках. Напинають її, поклавши дошки вовною, а на верхній стороні, що була до тіла, гострим ножем оббірають шматки туку, але мяса або жил не займають: це зробити чинбарня. Взагалі очищування треба робити так, щоб не сталось десь на шкірці найменшого порізу.

Тому, що шкірку прибивалося на дошку високими цвяхами (цантиметрів на 10 заввишки), то коли її вже очищено від туку, по гвіздках підсувають шкірку над дошкою так, щоб між нею та дошкою був вільний простір. Так напнуту шкірку буде обвівати вітром згорі й з долини, і вона досить швидко висохне. Одначе не можна сушити її на сонці або десь біля печі: вона мусить сохнути в затінку на вітрі.

Щоб шкірка мала свою ціну, не треба забивати кріликів у добі, коли вони линяють. Найліпші кріличі шкірки, так само, як із дикої звірини, бувають взимку.

Коли шкірки висохли, їх складають так, щоб шерсть лягала на шерсть другої, при чому шкірки докладно пересипають нафталиною, щоб на них не напали молі та всякі шкуророжери. Скручені в сувій шкірки переховуються потім у сухому місці, аж поки їх не набереться, скільки буде треба на ту чи іншу одежину, ковдру, килимок чи щось інше потрібне в господарстві.

Кріличі хвороби та способи їх лікування.

Здебільшого там, де справно доглядають та добре годують кріликів, господарі не знають, що то є кріличі хвороби. Бо-ж крілик і невибагливий, і добре збудований, і має здібність при звичаюватись до всякого підсоння, всяких умов та найріжнomanітнішої їжі. Однак часом до кріличарні завітають немочі, в появі яких може й не завинив господар, — це немочі заразливі, чіпкі, що загалом звемо їх пошестями. В сторонах, де поширено кріличарство, однак мало зважають на кріличі немочі, а тому аж надто часто трапляється, що крілик, коли вже він занедужав, не очунює, а гине. Тому у багатьох господарів витворилось переконання, що занедужалих кріликів і лікувати не варт, бо-ж, мовляв, вилікувати їх неможливо, лише прийдеться даремно загаяти час. Однак така думка є цілком хибною.

Майже всі з оцих немочей, про які буде мова нижче, доводилось мені самому успішно гоїти частинно у своїх кріликів, частинно — у сусідських. А з того маю пересвідчення, що слабих кріликів не тільки треба конечне лікувати, але-ж вони дуже легко очунюють, виявляючи великий опір більшости недуг, котрі при доцільному лікуванні дуже швидко у них минають.

Щоб бути наготові, слід мати при руці такі ліки: креоліну, лізоль, йодову настойку, гліцерину, гіперманган, амоняк, шматочок доброго гліцеринового мила, очні крапки (розчин борової кислоти та азотно-кислого цинку). Мимо того, конче треба мати маленьку грамів на 30 шпринцовочку (гумовий балончик).

Найчастіше трапляються немочі внаслідок недогляду при годуванні, а саме:

1) **Обдимання (здуття)**. Це тяжка й нагла неміч, що здебільшого приводить кріликів до смерті й частіш — всіх заразом, що були в господарстві. Останнє стане зрозумілим, коли взяти на увагу, що обдимання повстає тоді, як голодним тваринкам дано надто водяної соковитої трави (напр. молоді свіжої конюшини) або трави зівялої чи промоченої росю, або дощем, (особливо небезпечна буває мокра чи зівяла люцерна). Або, нарешті, коли їм кинуть зелених сходів, особливо —

жита. В господарствах, де крілики їдять із яसेлець, обдимання при всіх недоглядах трапляється не так часто, бо тваринки не можуть враз напхатись смашною для них їжею, а висмикують її помалу.

Коли біда трапилась в день, то негайно, як тільки помічено, що крілики понадимались, мають холодні, а інколи то вже й посинілі вуха, тверді черевця, — треба їм залити по 2—3 краплини амоняку, розпущеного в чайній ложечці води. Заливати конче треба **за губу**, а не просто в рота, і конче **збоку** рота, відтягнувши ложечкою назад ротовий кут. Потім трохи розбовтати в мисочці мила, покласти хорого на спинку й з балончика зробити йому клізму. Потім пустити на подвіря і по можливості довше ганяти. Якщо за дві години крілички ще будуть живі, однак вуха їм ще не потепліють, а клізма не викличе спорожнень, — зробити клізму ще раз. В рідких випадках доводиться робити клізму тричі. Здебільшого, коли здуття доглядіти вчас і вчас почати лікування, — неміч щасливо й швидко минає. За 5—6 годин крілички почувають себе так, ніби вони й не хворіли.

2) **Запір** трапляється здебільшого з недогляду протилежного, себ-то, коли кріличкам, стало замкненим у тісних кріличарнях, дають переважно сухий корм. Слабе звірятко довго, але без наслідку. дметься, турбується, раз-у-

раз змінює місце, а часом лягає на живіт, далеко назад відкинувши задні ніжки. І в цьому випадку однаково добре помагає клізма з мильної води. Конче треба її приблизно по двох годинах повторити. З внутрішніх ліків можна порадити або звичайну олію з молоком наполовину $\frac{1}{2}$ чайної ложечки (залити, як було зазначено, збоку за губу), або, коли є в хаті рицинова олія, то залити її замість звичайної. Приблизно на крілика брати 10—15 крапок рицини, а до того з пів ложечки тепленького молока. Після вилікування не давати якийсь час зерна, а натомість, давати як-найбільше моркви. Морква — взагалі на кріликів впливає, як добрий лік. Слід пам'ятати, що там, де дають кріликам на-ніч зерно, раз-у-раз буває небезпека запору.

3) **Бігунка** — переважно буває у молодняка від водяної, соковитої молоді трави, цукрового буряка, котрі на весні можуть мати якісь вади (малопомітну намерзлість, легеньку підгнилість і т. под.). Пізнати неміч нема найменшого утруднення по рідкому, а часом то й закрівавленому спорожненню та загідженому задку тваринки. Лікування: змінити корм на сухий, дати доброго сіна, хліба, підсмаженого й побризканого солоною водою вівса. Підстилку змінити.

Деякі немочі пристають до кріликів з за-

студи, що найчастіш трапляється у вогкому холоді. До цієї групи хоріб належать:

1) **Нежить**, коли крілики пирхають, а з носика їм витікає плин. Лікувати немічних всамперед тим, щоб помістити їх у тепле, сухе, без протягів приміщення. Що просторіше буде помешкання — тим ліпше. У випадках тяжкої немочі, можна робити так: у мисочку, виполоскану окропом, налити **рожевого** (а не червоно-бурякового!) свіжого розчину гіпермангану й втокмачити на мить носиком хвору тваринку. Таке промивання носика можна робити двічі-тричі денно.

2) **Піна (язикування)** — прикра й затяжна неміч молодят. Приходить переважно тоді, як самиця окотилась рано на-провесні, а малі почнуть пити, а тут знов повернеться студена хвиля або й морози. Тоді помічаємо в одного чи кількох (а за день-два і у всіх інших) кріличат, що мордочки їм замурзані, брудні. Вовночку коло рота заслинено, зачучвірено, з-за губи витікає іржава, цеглястої барви теча, мале-ж увесь час облизується, — „язикує“, але з протилежним наслідком: що більше вмивається, тим брудніше стає. Що-далі, то воно все менше їсть, сидить похнюпившись, з заплющеними очима, байдуже до всього, що є довкола. Полишені без лікування кріличата почнуть невдовзі здихати одно по одному.

Тимчасом вигоїти їх можна, треба тільки трохи впертости. Попереду за все треба хорих перенести в тепле помешкання, себ-то, певніше кажучи, внести їх у хату, примістивши в чистому коробі. Одночасно слід також перенести до хати й дужих ще кріличат, але-ж посадити їх у іншому, окремому коробі. Всім давати лише суху їжу, з додатком (двічі-тричі на день) покришеної свіжої моркви. Пити-ж не давати зовсім. По-за тим слід двічі-тричі денно промивати їм мордочки та лапки свіжим слабеньким розчином креолини (на шклянку м'якої води 7—10 краплин ліку, щоб утворилось рідке молочко). Промивати мордочку можна або гумовим балончиком, або натокмачувати її в неглибоку мисочку з ліками. Так само можна намочувати в мисочці й лапки. За три-чотирі дні немічним полекшає. Тоді негайно спалити підстилку з їхніх коробів, промити короби червоним розчином гіпермангану, висушити й дати нову підстилку. Тримати немічних в теплі, аж поки не потепліє надворі, потім повільно привчати їх до студенішого повітря (наприклад, днів на 3—5 лишити в сінях, а вже потім аж перенести до кріличарні). Не остаточно вилікувані при першому охолодженні похворюють знову.

Третя група досить частих кріличих недуг — це є пошести, себ-то хвороби заразливі. До них належать такі:

1. **Пархі.** Здебільшого кріличими паршами чи пархами звуть найчастіше не ту неміч, що справно так зветься, а різні форми чухачки (корости). Здебільшого короста у кріликів починає розвиватись на голові, власне — на носіку, потім довкола очей, на прикорні вух і т. д. Згодом зпаршивлення пересувається на все тіло. При появі перших ознак немочі, негайно треба дужих перенести з кріличарні, де об'явилась хвороба. Хворих, якщо це були крілики звичайні, не виняткові, побити, голівки відрізати й попалити, а м'ясо й непошкоджену шкурку можна вжити. Кріличарню треба добре і кілька разів продезинфекувати, себ-то начисто вибрати увесь гній і вивезти кудись, де не буде ходити худоба, а ще — певніше — спалити, а саму кріличарню (деревляну) дуже ґрунтовно промочити розчином креоліни (на 100 частин води — 3 частини креоліни). Коли кріличарня мурована, то після промивання креоліновим розчином ще вибілити вапном. Через сім днів знову продезинфекувати кріличарні так само, бо на 7-й день звичайно виплоджуються з яєць коростяні кліщаки, себ-то починає жити молоде покоління коростяника, що викликає цю неміч.

Расових і добрих кріликів можна вигоїти, хоча це й дуже марудна річ. Самим за це ліпше не братись, а просити помічі у місцевого

ветеринарного лікаря. Не слід забувати, що крілича короста може перекинутись і на людей. Ото-ж по всякому дотику до немічних чи до річей, до яких вони дотикались, добре змивати собі руки теплою водою з милом, а потім і креоліновим розчином. При праці біля хорих ніколи не чухати бороди чи голови немитими руками.

2. **Вушна короста** трапляється досить часто там, де поширено плекання кріликів. Як і пархи, так і цю неміч приносять в господарство найчастіше з самицями, котрих хочуть злучити з вашим самцем. Пізнати неміч легко: хора тварина раз-по-раз тріпає вухами, потім шкрябає у вухах та поза вухами (у вечері дужче). Коли-ж заглянути їй вглибнь вух, то можна побачити струпи. Викликає неміч особливий кліщак, завбільшки, як маленька мачинка, ледве видима оком (іноді такі руденькі плямочки видко на білих з середини вухах кріликів). Хвороба для людини й інших тварин цілком безпечна.

Лікування — нехитре. Гумовою шпринцовою спочатку залити у вуха мильної води. Потримати кілька хвилин, і, як від мила струпи розмякнуть, поздирати їх дротяною петькою. Тоді залити в вуха оливи з глицериною та креоліною. На 100 краплин оливи — 2 краплини креоліну або лізолу та 10 краплин глицерини. Другого дня повторити. На тре-

тій — лише оливи з креолиною. А через 5—6 день ще раз, як на початку. Від такого лікування здебільшого неміч минає безслідно. Потім продезинфекувати кріличарню й колине-коли переглядати кріликам вуха.

3. Хороби небезпечні для людей. До цієї групи кріличих хоріб належать такі, як сухоти (туберкульоз), кокцидіоз, глистюки та подібні заразливі немочі, що від кріликів можуть переходити на інших господарських тварин, а також і на людей. Такі хороби не минають швидко, виявляються малопомітними ознаками, то-ж про них звичайно починає господар догадуватись вже аж тоді, як вони зайшли дуже далеко. Отож помічаємо, що поволеньки крілики кощавіють, миршавіють, сумніють, кашляють (при сухотах), пирхають, з носа їм починає витікати гній (часто буває при кокцидіозі). Коли у нас нема підстав припускати, що всі такі ознаки походять від застуди — то слід вдатися до ветеринарного лікаря, щоб він довідався напевне, яка саме неміч причепилася до кріликів. Коли-ж чомусь до лікаря буває звернутись важко, то ліпше всіх кріликів винищити, мяса на їжу ні собі, ані псам чи котам не вживати, шкури також не здирати, а так у шкурі й позакодувати їх глибше, щоб потім не викопали пси. Між іншим, трупи дохлих чи забитих кріликів добре закопувати під

овочевими деревами (але, повторюємо, глибоко!), — бо, розкладаючись, вони угноюють ґрунт під деревом. Кріличарні по цих немочах добре і то не раз слід продезинфекувати, та й лишити їх на довший час порожні. Ще-ж ліпше — зняти з них стелі, щоб соняшними проміннями були ogrіті всі кутки помешкань. І тільки тоді, як влітку кріличарні будуть добре прогріті, а взимку гаразд вимерзнуть, можна з певністю посадити в них нових кріликів.

Взагалі-ж, де крілики мають подостатком соняшного світла, чистого повітря, чисте й вигідне помешкання та добру й вчасну їжу, там — повторюю — мало коли навідуються до них хвороби.

Окремо слід поставити **хворобу очну**, що здебільшого трапляється у молодняка. Дехто запевняє, що причиняється до того просякла загнилою сечею долівка чи підстілка, мовляв, амоніачні гази роздражнюють спойвку окову й крілики починають „плакати“, а потім їм з ока тече гній, що зліплює під оком волоссячко. Лікування полягає в тім, що слабе око що-денно або й двічі на день промивають ваткою очними капками (розчин борової кислоти 1 проц. та азотно-кислого цинку $\frac{1}{2}$ проц.). Ватка й руки того, хто лікує, повинні бути як найчистіші.

Кріличі раси.

Спочатку всі європейські крілики були однакові, бо-ж походили вони від дикого крілика з Еспанії. Було це десь перед середніми століттями. Але-ж дуже довго була це тваринка здебільшого дика, як нинішній заєць. Господарською-ж твариною зробили крілика французькі та бельгійські господині-селянки,

Крілик породи — французький баран.

які почали вигодувати кріликів на мясо. І за цих часів ще не було кріличих рас, лише були крілики більші й крілики менші. Тільки, як вже на цю тваринку звернули увагу Англійці, почали вони плекати різні відмінності у тих чи інших кріликів й тим аматорським шляхом утворили кілька р.жних гатунків чи рас кріличих. Згодом, що — більше крілик набував признання у сільських господарів, то більше повставало тих відмін чи рас. І нині

навіть приблизно тяжко запевняти, скільки саме тих рас існує. У всякім разі їх є кілька десятків.

Загалом кріличі раси поділяють на кілька груп: а) м'ясні, б) шкіряні, г) вовняні, і д) спортові чи аматорські. Але-ж такий поділ є штучний: бо всі крілики надаються на страву людині, всі мають м'ясо добре, то-ж, впливає з того, що всі вони є м'ясні. Так само й шкірки з усіх цих рас надаються на різні вироби. Аматорськими-ж можуть бути всякі раси, що сподобалися тому чи іншому кріличареві. Коли-ж так поділюємо все кріличе кодрло, то тим підкреслюємо, що до першої групи належать раси кріликів великих, що мають багато м'яса, до другої, що мають гарне футро, до третьої, що мають дуже тонку пухнату вовну, котра надається на різні вовняні чи сукенні вироби.

1. **Крілики м'ясні.** Видатніші раси м'ясних кріликів це, так мовити, крілики-велитні, до яких належать:

а) Зайцюваті чи зайцюки, що сіро-рудавою барвою вовни й загальним виглядом дуже скидаються на велитенських зайців. Це — найбільші з-поміж усіх кріликів: добре розвинений зайцюк може важити аж 8 кілограмів.

б) Білі велетні, фландрські чи бельгійські — цілком сніжно-білої барви, пух-

наті, з червоними очима, що на світлі видаються немов сивими.

в) Сірі чи блакитні — сиві, одної рівної барви, світлішої або трохи темнішої, так само велитні.

Блакитний крілик.

Ці три раси штучно-виплеканих тварин вимагають доброго й уважного догляду та відповідного годування. Не зважаючи на свій велитенський зріст, вони тяжко зносять різні незручності недоладного плекання й досить часто нездужають. Коли до табунця не „приливати нової крові“, тоб-то не змінювати самців з інших, неспоріднених кріличарень, велитні досить легко вироджуються, дегенерують.

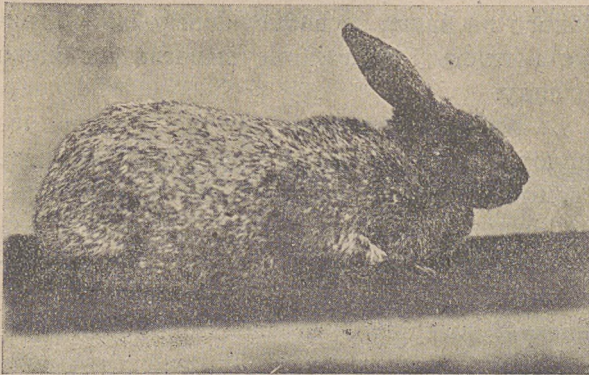
При доцільному плеканні тварини ці справді пожиточні. Мимо того, що вони да-

ють багато доброго мяса, ще й досить плодючі: приводять пересічно 6—8, а іноді й 10 кріличат за одним разом, які дуже швидко й добре зростають. Білі та блакитні шкірки велитнів є добрим крамом: їх радо скуповують. Особливо вартісні білі, бо з них на чинбарнях можуть робити підробки футра з якого-будь іншого звіря.

При жадних умовах крілики, що належать до гурту велитнів, не сміють бути рябі. Навіть при поруванні різних рас, вони дають дітей однаково суцільного побарвлення. Вуха у велитнів стремлять догори, трохи відхилюючись в обидва боки. На горі вухо (переважно у самців) не загострене, а кругловате. У самиць бувають більше загострені. У білих червоні очі, увечері світяться червоним вогником. Самички мають менші, довгасті мордочки, тоненькі передні лапки, велике воло, що мов комір лежить на грудях, задні ноги широко розставлено, тіло довше, як у самців.

До м'ясних кріликів можна прирахувати також і французьких баранчиків. Ця раса має таку назву тому, що довгі й широченні вуха кріликів звисають додола й часом аж волочаться по землі, а від того вигляд їхній, справді, стає подібний до вигляду баранів. На вагу вони менші, як попередні (4—6 кг.), але мають дуже смашне мясо, особливо

ті, що побарвлені на-сіро. Ця раса дуже вразлива на холод та — особливо — на вогкість. З французьким баранчиком не слід сплутувати баранчика англійського, що є чисто спортовим кріликом і має велитенські вуха.

Крілик „Срібляк“.

Почасти до м'ясних належать ще так звані сорокачі — англійський та чеський. Це вже далеко дрібніші крілики, як ті, що про них була мова вище (здебільшого 3—4 кг.). Футро англійського — гарне: короткого й густого волосу, розбарвлене типово так: вузький чорний пруг на спині, по боках справно розміщені чорні, круглої форми плями, завбільшки за сливу. Вся інша вовна — біла.

Такий-же по вигляду й розмірах чеський сорокач, лише плями не так різко окреслено, надається до плекання переважно в тих господарствах, де лише вперше знайомляться з цією тваринкою. Це тому, що чеський крілик при звичаєний до підсоння, подібного на наше, не вибагливий у їжі, витримує вогкість і взагалі не вимагає пильного догляду.

2. Крілики шкіряні. До цієї групи залічують в різні часи інші раси, що залежить від моди. Чінчілі є одна з найбільш поширених футряних кріличих рас, бо вони мають дуже ніжне, м'яке футрячко чудової сріблисто-попелястої барви, що переливає та виблискує, як срібло. На зріст вони невеличкі. Бояться холоду, вогкості, потребують м'якої підстилки, від котрої не псується їхня вовночка. Самички здебільшого приводять небагато дітей. З огляду на все зазначене, крілики цієї раси здебільшого бувають дорогі.

Так само улюблений на футро є й крілик з підпалинами (підпалений). Сам він чорної барви, але з дуже гнідими, гарними плямами біля очей, та на кінцях лапок („панчішки“). На грудях має біленьку плямку. Вовна його коротка, дуже блискуча, тонка. На розмір ці крілички досить дрібні. Бояться холоду й вогкості. Вимагають пильного догляду. Від вітру треба берегти дуже пильно.

Гаванські крілики — трохи більші за підпалених, але також дрібненькі. Мають довше тіло, як підпалені, вовночку темно-гніду, що нагадує футро так званого „лютру“ або „норки“, — улюблене футро на дамські кожушки, горжетки, ковніри чи взагалі оздобі одежі. Хоча й боїться вогкості та холоду, однак крілики цієї раси невибагливі й легко при звичаються до людей.

Крілик „Чінчілі“.

Гермелінові чи горностаєві крілики, на котрих чомусь у Європі кажуть „російські“, хоча взагалі в Московщині кріликів ніколи, ніхто не плекав. Ця порода кріликів має вовну низького волосу й дуже тонку, а тому дуже боїться морозів. Барва — чисто-біла за винятком лапок, вушок і хво-

стика, що до половини — чорні. Очі червоні. Тваринки дрібні.

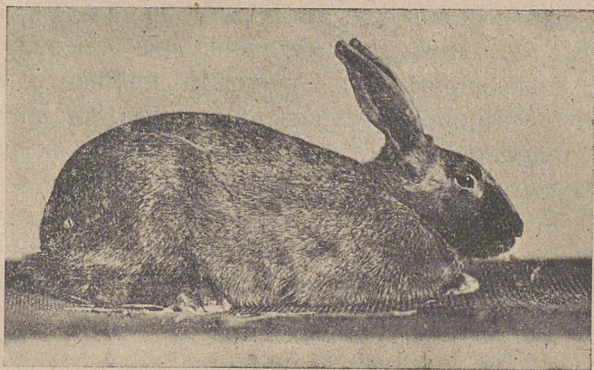
Польські крілики чисто білі, низького волосу, з червоними очима. Дрібні. Досить добре зносять зиму.

Всі „шкіряні раси“ дрібні. М'яса дають мало, бо-ж і за життя важуть 2—3 кг., але на смак м'ясо їхне добре.

3. Вовняні крілики. До цієї групи відносяться крілики однієї лише раси — ангорської. Звичайно тварин, що мають білу, тонку й багату шерсть, звуть ангорськими (кози, коти і т. п.), так само й ангорські крілики — чисто білої барви, дуже волохаті, з надзвичайно тонкою, довгою вовночкою. З цих кріликів збирають вовну, що дуже швидко знову наростає й ту вовну продають під назвою „козячого пуху“. Вироби з неї надзвичайно теплі, м'які, легесенькі. Хто вміє, міг би прясти цю вовну дома й виробляв би дуже цінні практичні теплі річі (хустки, панчохи, светри, рукавиці і т. д.). Ангорські крілики цілком подібні до бельгійських білих велитнів; великі, білі, тільки, що волохаті та дуже лагідної, приязної вдачі. Холоду не бояться, дарма, що походять із Азії, але вогкість їм дуже небезпечна. Хто зацікавлений вовною цих кріликів, мусить пильнувати, щоб вовна в них не псувалася (не збивалась, не засмічувалась, не брудилась). Отже — треба

цим крілкам давати дуже мяку підстилку, акуратно вичісувати вовну та справляти ковтуни. Вичісувати — раз на тиждень.

Крілик „Гавана“.

Спортові крілики — це тварини аматорські. Є їх чимало, а може бути ще більше. Отже описувати їх тут — нема жадної рації. Хто захоче мати в себе якихсь незвичайних кріликів, той ознайомиться з ними на виставах чи з спеціальних часописів.

По-за зазначеними, більш поширеними расами, в Європі ще дуже поширений так званий безрасовий рябий крілик, котрий хоч живе в господарствах, але в стані більш-менш дикому. Про нього ніхто не дбає. Він десь тулиться собі по кутках хлівів та

стаєнь. Живиться тим, що впаде з ясел коня чи корови. Дітей приводить десь у ямі в гною, чи в стогу сіна або соломи. Витримує завірюхи, дощі й стужі. Їсть, що трапиться, не зважаючи, чи буде той корм добрий, чи зіпсований; сухий, чи мокрий, чи намерзлий. Але-ж, видима річ і гинуть ці крілики у величезнім числі. Бувають вони переважно в господарствах, де справи провадяться, як кажуть, „через пень-колоду“, себ-то аби-як.

Особисто я нашим людям порадив би дві раси — білих бельгійських велитнів та ангорських. Для родин більших — ще якусь футряну расу додатково.

—o—

11911/80

Купуйте і читайте господарські книжки!

Видання Господарського Товариства

„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“

1. Воробець-Волинець: Про помічні погної та як їх уживати . . . . . зол. 0:50
2. Гр. Паляниця: Жито . . . . . „ 0:20
3. Гр. Паляниця: Пшениця . . . . . „ 0:20
4. Гр. Величко: Пашні буряки . . . . . „ 0:50
5. Гр. Величко: Сумішка конюшини з травами. „ 0:50
6. Г. Цееб: Управа пашних рослин . . . . . „ 1:50
7. В. Кучера: Виріб вин овочевих. . . . . „ 1:30
8. В. Доманицький: Цукровий буряк . . . . . „ 1:80
9. Г. Гордієнко: Конюшина . . . . . „ 0:50
10. Г. Гордієнко: Соя . . . . . „ 1:30
11. Хомишин: Годівля домашніх тварин . . . . . „ 0:50
12. К. Михайлюк: Плекання телят . . . . . „ 0:50
13. Й. Раковський: Гол. основи годівлі дом. звірят „ 1:50
14. В. Воробець: Про плекання і годівлю дом. птиці „ 2:00
15. Гр. Герман: Годівля гусей, качок і інш. . . . . „ 1:50
16. „ Годівля курей . . . . . „ 1:50
17. М. Стахурський: Ветеринарний лікар у недугах дом. звірят . . . . . „ 4:00
18. М. Стахурський: Хвороби кінських ніг . . . . . зол. 0:60
19. „ Коли і як помагати при породах у корів . . . . . „ 0:30
20. В. Білінський: Ветеринарна гігієна . . . . . „ 2:00
21. О. Охрим: Меліорація і комасація селян. госп. „ 0:70
22. Гр. Герасимович: Як міряти землю . . . . . „ 0:20
23. О. Лушпинський: Відбудова знищених сіл „ 5:00
24. М. Стахів: Хто відповідає за поліві і лісові шкоди „ 0:80
25. М. Холєвчук: Шляхи до поліпшення годівлі сільсько-господарських тварин . . . . . „ 0:20
26. В. Созанський: Яка буде завтра погода . . . . . „ 0:25
27. К. Коберський: Про кредит та сільські каси „ 0:20

28. Б. Іваницький: Як доглядати ліс . . . . . зол. 0:30
 29. Инж. М. Боровський: Як виробляти сол. вулики „ 0:45
 30. В. Пилипчук: Практичний підручник пасічництва, 2-ге нове, перероблене видання „ 6:00
 31. Инж. О. Кошель: Фасоля . . . . . „ 0:60
 32. В. Королів Старий: Як вибирати коня, нове доповнене видання . . . . . „ 0:75
 33. М. Холевчук: Годівля і плекання поросят „ 0:90
 34. М. Холевчук: Як організувати і вести контролю молочности? . . . . . „ 0:90
 35. О. Голинський: Вексель у практиці . . . . . „ 1:—
 36. М. Холевчук: Як організувати і вести Секції охорони сільсько-господарських тварин? . . . . . „ 0:30

Друкуються такі нові книжки:

- Инж. М. Боровський: Зелені погної.
 „ Медодайні рослини.
 О. Фацієвич: Виріб овочевих вин.
 Б. Гнатевич: Коропове господарство.

Кожний Кружок „Сільського Господаря“ і кожний поступовий господар, який бажає господарювати по новітньому і мати зі своєї господарки користь, кожного року повинен купити великий, ілюстрований господарський календар „Сільський Господар“.

Книжки висилаємо за попереднім надісланням готівки, або на бажання за післяплатою. За післяплатою висилаємо лише тоді, коли вартість замовлених книжок виносить не менше 1:50 зол.

На пересилку поодинокі книжки, просимо надсилати 25 сот., на поручену пересилку 50 сот.

Всі книжки замовляти можна у Видавничо-господарському Т-ві „Сільський Господар“ у Львові, вулиця Ровича 20; у всіх філіях і Кружках „Сільський Господар“, а також у всіх книгарнях.

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001018114223